

KEVÂKİBİ, Muhammed b. Hasan

hidir (Kahire 1322; I-II, Bulak 1322-1324). Oğlu Ahmed de bu şerhe *el-Mebâhişü'l-'acâ'ib 'alâ şerhi Manzûmeti'l-Kevâkib* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır. **3.** *el-Ferâ'idü's-seniyye*. Sadrüşşerîa'nın *en-Nukâye'sinin* manzum şeklidir (İstanbul 1329). **4.** *el-Fevâ'idü's-semiyye*. Bir önceki eserin Kevâkibî tarafından yapılan şerhidir. Oğlu Ahmed'in bu kitap üzerine de bir hâşiyesi vardır. Kevâkibî'nin yukarıdaki dört eseriyle Abdullah b. Abdurrahman el-Hanbelî'nin *el-Levâmi'u'z-zî-yâ'iyye'si* bir arada neşredilmiştir (I-II, Bulak 1322-1324). **5.** *el-Fetâva'l-Kevâkibiyye*. İbrâhim b. Muhammed el-Bahşî tarafından derlenmiştir. **6.** *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf*'ına yaptığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1618). **7.** *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Sa'dî 'alâ Envârî't-tenzil*. Beyzâvî'nin tefsirine Sâdullah Sâdî Çelebi'nin yaptığı hâşiye üzerine eleştirel bir çalışma olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 61; Âşir Efendi, nr. 16; Ayasofya, nr. 316). **8.** *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'İşâm 'alâ Envârî't-tenzil*. İsmâüddin el-İsferâyînî'nin Beyzâvî tefsiri hâşiyesinin hâşiyesidir. Bunun da Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli yazmaları bulunmaktadır (meselâ bk. Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 60; Âşir Efendi, nr. 15; Ayasofya, nr. 358). **9.** *Tefsîrû Kavlihî Te'âlâ "İnne'llâhe yüdhlülle-zîne âmenû ..."* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1195, vr. 1-5). **10.** *Risâle fi kevni'n-nebî hayyen 'ale'd-devâm* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1348; Reşid Efendi, nr. 447; yukarıdaki eserlerin yazmaları için ayrıca bk. Hitti, s. 394; Brockelmann, GAL, II, 251, 409; Suppl., II, 433; Mach, s. 34, 94).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, III, 437-439; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 77-78; M. Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1344/1926, VI, 380-387; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1576; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 394; Brockelmann, GAL, II, 251, 409; Suppl., II, 433; *İzâhu'l-meknûn*, I, 61, 142, 311; II, 583; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 298-299; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 397; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 321; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 182; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 623; M. Cemâleddin eş-Şurbaçî, *Kâ'ime bi-evâ'ilî'l-matbû'âtî'l-'Arabiyye-tî'l-maḥfûza bi-Dâri'l-kütüb*, Kahire 1383/1963,

s. 84, 90, 105; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton 1977, s. 34, 94; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, II, 516; Ahmet Özel, *Haneî Fikh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 135; Abdullah Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübin fi tabakâti'l-uşûliyyin* (nşr. Abdülhamid Ahmed Hanefî), Kahire, ts., III, 109.

AHMET YAMAN

el-KEVÂKİBÜ'd-DERÂRÎ

(الكواكب الدراري)

Şemseddin el-Kirmânî

(ö. 786/1384)

tarafından yazılan *Şahîh-i Buḥârî şerhi* (bk. el-CÂMÎU's-SAHÎH).

el-KEVÂKİBÜ'd-DÜRRİYYE

(bk. KASİDETÜ'l-BÜRDE).

el-KEVÂKİBÜ'd-DÜRRİYYE

(الكواكب الدررية)

Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin (ö. 1031/1622)

sûfilerin hal tercümesine dair eseri (bk. MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf).

KEVÂŞÎ

(الكواشي)

Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsilî (ö. 680/1281)

Tefsir ve kıraat âlimi.

590 (1194) veya 591'de (1195) Musul'un doğusunda bulunan Kevâşe Kalesi'nde doğdu. İlk eğitimini babasından aldı ve ondan kıraat-ı seb'a okudu. Zehebî, küçük yaşta babasının öldüğünü ve yirmi yaşına kadar dayısının yanında yetiştiğini naklettiğine göre (*Târîhu'l-İslâm: sene 671-680*, s. 343) kıraat öğrenimine çok erken yaşta başladığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Dimaşk'a giderek Alemüddin es-Sehâvî'den tefsir, Arapça ve hadis dersleri aldı. Ebü'l-Hasan b. Ruzbe'den ve diğer bazı âlimlerden faydalandı. Tefsir, kıraat, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda kendini yetiştirdi. Bu arada hac farızasını yerine getirdi; Kudüs'ü ziyaret etti. Ardından Musul'a dönerek kırk yıldan fazla bir süre Musul Camii'nde hizmet etti, talebe yetiştirdi ve telif çalışmalarıyla meşgul oldu. Ebü Bekir b. Ömer el-Müşeyya' el-Mikassâtî ve Muhammed b. Ali b. Harûf

onun talebeleri arasında yer alır. Musul'da halkın saygısını kazanan Kevâşî'nin Mısır seyahatinden de söz edilmiş (Makrîzî, I, 743), ancak bu seyahatin amacı ve zamanı hakkında bilgi verilmemiştir. Kevâşî hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetti. 17 Cemâziyelâhir 680 (3 Ekim 1281) tarihinde Musul'da öldü. Şâfiî mezhebine mensup olan Kevâşî'nin üstün ilim ve takvâ sahibi olduğu belirtilmiş (Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ*, III, 1362), gerek halk gerekse bazı talebeleri tarafından kerametine inanılmıştır.

Eserleri. 1. *Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşır* (*et-Tefsîrû'l-kebir, et-Tebşîra fi't-tefsîr*). Müellif eserin mukaddimesinde Kur'an'daki vakıfların (durak yerleri) kısımları ve mânaları üzerinde durmuş, kıraat ilmi, tefsir ve te'vilin anlamı, rivayet ve dirayet metodu hakkında bilgi vermiş, tefsirini yazarken özellikle Ferrâ ve Zeccâc'ın *Me'âni'l-Kur'an*'ı ile Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ından ve Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzil*'inden yararlanmıştır. Onun dil ve kıraat konularında ki ihtisası âyetlerin tefsiri sırasında belirgin şekilde ortaya çıkmış, nüzül sebepleri, nâsih-mensuh, muhkem-müşâbih gibi meseleler üzerinde durmuş. Hz. Peygamber, sahâbe ve diğer âlimlerden gelen rivayetlere yer vermiştir. *Tebşîratü'l-mütezekkir*'in otuz beş nüshası tesbit edilmiştir (Brockelmann, GAL, I, 416; Suppl., I, 737; *el-Fihrisü's-Şâmil*, III, 785-808). 2. *Telḥîşu Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkireti'l-mütebaşşır* (*et-Telḥîs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîz, et-Telḥîs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd, Tefsîrû'l-Kevâşî*). Birçok yazma nüshası bulunan eser (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 158, Ayasofya, nr. 90, Yazma Bağışlar, nr. 114, Hamidiye, nr. 110; Râgıb Paşa Ktp., nr. 90; İÜ Ktp., nr. 1874; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 247; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 239, 314, 518, 752/16568, 1895/48148), Ayasofya nüshasının ferağ kaydına göre Rebülâhir 649'da (Temmuz 1251) kaleme alınmıştır. Müellifin Kudüs, Mekke ve Medine'ye birer nüshasını gönderdiği *Telḥîş Beytülmaḥdis*'te ders kitabı olarak okutulmuş (Abdülcelîl Hasan Abdülmeḥdî, I, 39, 44), Celâleddin el-Mahallî ve Süyûtî *Tefsîrû'l-Celâleyni* hazırlarken bu eseri esas almışlardır (Süyûtî, I, 401). Kevâşî'nin *Telḥîş*'i kıraat, vakıf ve nahivle ilgili bilgilerin vukufı ele alınması, muhtasar bir çalışma olması gibi özellikleriyle ilim çevrelerinde ilgi görmesine karşılık çok sayıda zayıf ve uydurma rivayetin değerlendirilmeden zikredilmesi, dil ve gra-

merle ilgili açıklamalara gereğinden fazla yer verilmesi, belli bir metot izlememesi gibi sebeplerle eleştirilmiştir (Ata, s. 66). Altmış dört nüshası tesbit edilen eserin bazı sûrelerle ilgili bölümü üzerinde Zeki Özkaya, *Kevâşî Tefsirinden Âl-i İmrân Sûresi'nin Tahkik ve Tahlili* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (1991, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; eserin diğer bölümleriyle ilgili olarak yapılan tahkik çalışmaları için bk. Zeyd b. Abdülmuhsin Âlû Hüseyin, s. 161-162). 3. *Hadîşü'l-erba'în*. Elli bir hadis ihtiva eden eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lâleli, nr. 3687/5).

Kevâşî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Müteşâbihü'l-Kur'ân, el-Me'âlî fi'l-mebâdî ve'l-me-kâtî' (fi muhtaşari Kitâbi'l-Vukûf), A'dâdü ahzâbi'l-Kur'ân, el-Mevâkıf fi'l-kur'ân, et-Tebşîra fi'n-naḥv, Ravzatü'n-nâzır ve cennetü'l-menâzır, el-Mevâkıf fi'l-Kur'ân*. Kevâşî'ye *Keşfü'l-hakâ'ik fi't-tefsîr* adıyla bir eser nisbet edilmekteyse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1489) bunun *Telḥîşu Tebşîratü'l-mütezekkir* ile aynı eser olduğu anlaşılmıştır (Ata, s. 57). Mehmet Mahfuz Ata, Kevâşî ve tefsirdeki metodu hakkında bir doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kevâşî, *Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşir*, Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 155, vr. 1^b-2^a; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 486; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra'* (Altıkulaç), III, 1361-1363; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 671-680*, s. 342-345; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 291-292; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 151; Makrîzî, *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'îlavî), Beyrut 1411/1991, I, 742-743; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 401; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessîrin*, I, 98-100; *Keşfü'z-zunûn*, I, 339, 457, 480; II, 1489, 1894; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 98; *İzâhu'l-meknûn*, I, 222; II, 498; Brockelmann, *GAL*, I, 416; *Suppl.*, I, 737; Abdülcefilî Hasan Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-Makdis*, Amman 1981, I, 39, 44-45; *el-Fihrisü's-şâmîl: 'Ulümü'l-Kur'ân, maḥtûṭâtü't-tefâsîr* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1406/1986, III, 785-808; İbrâhîm Abdullah Rufeide, *en-Naḥv ve kütübü't-tefsîr*, Bingazi 1990, II, 868-873; Mehmet Mahfuz Ata, *Kevâşî ve Tefsirdeki Metodu* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33-116; Zeyd b. Abdülmuhsin Âlû Hüseyin, *Delîlül-r-resâ'ili'l-câmi'îyye fi'l-memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1415/1994, s. 161-162.

MEHMET MAHFUZ ATA

KEVKEBÂN

(كوكبان)

Yemen Zeydileri'nden Kevkebâniler de denilen Şerefeddin hânedanının (XVI-XIX. yüzyıllar) merkezi.

Yemen'de San'a'nın kuzeydoğusunda önemli stratejik bir noktada Himyerîler tarafından kurulmuş tarihî bir kale - şehir. Rivayete göre "yıldızlar" anlamını taşıyan adı buradaki kıymetli taş ve parlak mozaiklerle süslü bir saraydan gelmektedir. Ancak Himyerî Hükümdarı Zü Akyân'ın torunlarından birinin Kevkebân b. Sabâl adını taşıması ve Yemen'de Kevkebân adında başka yerlerin de bulunması bu rivayeti zayıflatmaktadır.

Kevkebân Kalesi herhangi bir dağ silsilesiyle birleşmeyen ve zeminden 300 m. yüksekliğindeki yekpâre kayadan oluşan Cebelzuhâr adlı bir tepe üzerine kurulmuş, heybetli ve sağlam bir kaledir (denizden yüksekliği 2605 m.). Kalenin içinde bulunduğu bölgenin havası mutedil, toprağı verimlidir. İyi korunmuş bir şehir olan Kevkebân'da kırmızı taştan yapılmış yüksek sanat eseri niteliğinde birçok yapı vardır. Zeydî imamlarının oturduğu saraydan ise geriye sadece bazı güzel duvar örnekleri kalmıştır. Bir büyük cami ve yedi mescidin bulunduğu şehrin su ihtiyacı sarnıçlarla karşılanmaktadır. Halkın çoğunluğu müslüman olmakla birlikte burada daima küçük bir yahudi topluluğu da bulunuyordu.

XV. yüzyılın sonuna kadar Himyerî, Sebe, Aksum (Habeş), Sâsânî hâkimiyetlerinden sonra ilk dönemde İslâm topraklarına katılan ve ardından Abbâsî, Hamdânî, Eyyübî, Resûlî devletlerinin ve Zeydî imamlıklarının yönetiminde kalan Kevkebân Kalesi, 912 (1506) yılında imamlığını ilân ederek San'a Zeydileri'nden ayrılan Yahyâ Şerefeddin tarafından merkez edinildi. XVI. yüzyılın başlarında Zeydî Tâhirî imamı II. Âmir, Aden'i ele geçiren ve Yemen sahillerini zorlayan Portekizliler'e karşı Memlûk Sultanı Kansu Gavri'den yardım istemiş, fakat gönderilen güçler Portekizliler'in karşısında pek başarılı olmadığı gibi Yemen'i zaptetmeye yönelmişti. Memlûk kumandanı Çerkez İskender Bey, San'a'ya girerek Tâhirî imamlığını yıktıktan sonra Yahyâ Şerefeddin'e dönüp Kevkebân ve Selâ kalelerini kuşattı. Ancak bu sırada Osmanlı Hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği haberi geldi. Bunun üzerine İskender Bey

kuşatmayı kaldırıp San'a'ya çekildi ve halkı ulucamiye toplayarak Sultan Selim'in Mısır'ı ele geçirdiğini bundan böyle kendisinin de ona tâbi olacağını söyledi; arkasından da padişahın adına hutbe okuttu (923/1517). Yavuz Sultan Selim bu haberi alınca Yemen'i Osmanlılar adına İskender Bey'in idaresine bıraktı. Fakat ordudaki bazı Çerkezler, Kevkebân'daki İmam Şerefeddin ile birlikte hareket ederek İskender Bey'e tâbi olmayacaklarını bildirdiler. Böylece güçlenen İmam Şerefeddin, Câzân ve Ebûarîş dahil olmak üzere birçok yeri aldı ve topraklarını bağımsız olarak yönetmeye başladı.

Bölgenin fiilen Osmanlı hâkimiyetine girmesi ancak Kanûnî Sultan Süleyman döneminde gerçekleşti. 946'da (1539) Hindistan seferinden dönen Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa, Aden ve Zebîd emirliklerini ortadan kaldırıp topraklarını Yemen beylerbeyliği adı altında birleştirerek bir Osmanlı eyaleti haline getirdi. 953'te (1546) Beylerbeyi Üveys Paşa, İmam Şerefeddin ile oğlu Mutahhar arasındaki anlaşmazlıktan faydalanıp Taiz'i aldı ve eyaletin sınırlarını genişletti. Aynı yıl onun ölümü üzerine yerine gelen Özdemir Paşa da Mutahhar'ın elinde bulunan San'a Kalesi'ni zaptetti. Fakat daha sonra eyaletin iki ayrı beylerbeyliğine bölünmesinden ve yöneticilerin yeteneksizliğinden faydalanan Mutahhar San'a'yı ve ardından da Aden, Hab, Muha gibi önemli şehirleri alarak Zebîd hariç bütün Yemen'i idaresi altında birleştirmeyi başardı (1567). Bu durum Osmanlılar'ı idarî ve askerî bakımdan daha köklü önlemler almaya yöneltti. Yeni düzenlemelerden ve idareciler arasında yapılan çeşitli değişikliklerden sonra serdar tayin edilen Koca Sinan Paşa Aden'i ve San'a'yı geri aldı; ardından Kevkebân'ı kuşattı (977/1569). Kuşatma dokuz ay sürdü ve kale ancak savunucusu Yahyâ Şerefeddin'in torunu İmam Muhammed b. Şemseddin'in eman dilemesi üzerine ele geçirilebildi. Kevkebân'ın düşmesinin ardından civardaki diğer kaleler de teslim oldu ve sonuçta Kevkebâniler Osmanlı idaresi altına girmeyi kabul etmek zorunda kaldılar.

Kevkebân imamlığı ile varılan anlaşma uzun ömürlü olmamış, en küçük bir fırsatta imam bağımsızlığını isteyerek isyan etmiştir. Buranın kaderi bir bakıma diğer Yemen isyanlarına bağlı kaldı. Bu dönemde Yemen'e gönderilen yöneticilerin kararsızlığı sonucu 1006'da (1598) ortaya çıkan isyancı İmam Kâsım ve oğlu İmam Muhammed Müeyyed 1045 (1635)